

КРОК ЗА КРОКОМ:

ПОСІБНИК ІЗ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ



МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ



ІНСТИТУТ
ОСВІТНЬОЇ АНАЛІТИКИ
Державна наукова установа



співпраця з
німеччиною
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

KFW

unicef 

для кожної дитини

Крок за кроком: посібник із подолання освітніх втрат

Вступ	1
Види освітніх втрат	6
Яким чином зрозуміти, що є потреба в надолуженні освітніх втрат?	10
Різноманітність потреб учнівства та орієнтири їх підтримки	12
Рівні заходів з подолання освітніх втрат	17
Розділ 1. Рівень держави	19
Діагностика та національна система моніторингу	22
Програми з надолуження освітніх втрат	23
Забезпечення доступу до освіти	23
Гнучкі освітні рішення для збереження зв'язку з українською системою освіти	27
Професійний розвиток учительства	30
Трансформація шкільної психологічної служби	34
Створення системи подолання освітніх втрат у позашкільній освіті	36
Додаткові можливості, які можуть бути реалізовані на державному рівні	37
Розділ 2. Рівень громади 28	39
Стратегія розвитку освіти в громаді для налагодження співпраці з державою та партнерськими організаціями	41
Системний моніторинг освітніх втрат	43
Створення інфраструктури для подолання освітніх втрат на рівні громади	43
Портфель послуг «надолуження» освітніх втрат у громаді	46

Розділ 3. Рівень закладу освіти	51
Цикл педагогічної підтримки навчального поступу	54
Планування роботи закладу освіти	59
Підтримка емоційної стійкості вчительства	63
Шкільний план підтримки навчального поступу	65
Карта освітніх втрат закладу освіти	66
 Розділ 4. Рівень учительства	67
Інструменти підтримки на рівні вчителя	70
Організація та здійснення освітньої підтримки	72
Навчальні програми та матеріали	73
Універсальний дизайн у навчанні як основа індивідуалізованої освітньої підтримки	75
Підтримка учнівства з ООП	78
Мислення зростання для подолання освітніх втрат	84
Проектно-модульний підхід у надолуженні освітніх втрат	86
Я-орієнтири в контексті подолання освітніх втрат	87
 Розділ 5. Спільна дія та координація	89
Принципи координації	90
Вертикальна координація	90
Горизонтальна взаємодія	91
Матриця основних напрямів дій для подолання освітніх втрат	92
Очікувані результати та індикатори поступу в подоланні освітніх втрат	93
Крок за кроком у майбутнє	94

Українська освіта переживає безпрецедентний період випробувань. Війна, пандемія COVID-19 та масові вимушені переміщення учнівства створили багаторічні прогалини в освітніх траєкторіях. Частина дітей навчалася фрагментарно через повітряні тривоги та відключення електроенергії, частина — продовжувала навчання у дистанційному чи сімейному форматі, часто теж із численними перервами, частина — взагалі тимчасово втрачала доступ до освітнього процесу.

«У широкому сенсі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо».¹ У межах цього посібника освітні втрати будемо розуміти як зміни в навчальних досягненнях, емоційному стані, соціальних взаємодіях і ціннісній ідентичності учнівства внаслідок тривалих перерв у навчанні, стресових життєвих обставин чи нерівного доступу до освітніх ресурсів, які поступово вплинули на здатність дитини навчатися і взаємодіяти з оточенням.

Вони проявляються по-різному й потребують узгоджених дій на рівні держави, громад, шкіл і сімей. Важливо розуміти, що освітні втрати — це не лише нижчі оцінки чи пропущені теми. Це зменшення соціального капіталу, ослаблення довіри в громадах і ризик втрати людського потенціалу країни.

За даними звіту ОЕСР «Економічний вплив освітніх втрат»², навчальні втрати (learning losses), спричинені шкільними закриттями 2020 року внаслідок коронавірусних обмежень, можуть зменшити майбутні доходи учнів на ~ 3 % протягом їхнього життя та знизити ВВП країни на ~ 1,5 % на багато років. Діти, які не отримали достатньої бази знань, мають нижчі шанси на працевлаштування, прийняття рішень та участь у громадському житті.

Для громад це означає довготривалі наслідки: скорочення активного населення, зниження продуктивності праці, послаблення економічного розвитку. Відновлення освіти стає не лише педагогічним, а стратегічним завданням відбудови країни. У дослідженні УЦОЯО «Навчальні втрати:

¹«Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» УЦОЯО, 2023 https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf

²The economic impacts of learning losses OECD Education Working Papers No. 225, 2020 https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/09/the-economic-impacts-of-learning-losses_178f8136/21908d74-en.pdf

сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» вказано, що навчальні втрати можуть стати причиною довгострокових економічних втрат і що вирішення цієї проблеми має бути основним політичним завданням для урядів, які прагнуть підвищити кваліфікацію людського капіталу для довгострокового зростання ВВП.

Світовий досвід показує, що подолання освітніх втрат потребує поєднання національної політики, місцевих рішень і шкільних ініціатив. Після пандемії різні країни створювали програми надолуження, тимчасові тьюторські служби, запроваджували додаткові навчальні дні, інтенсивні літні курси та системи мікрокваліфікацій для вчителів.

Зокрема, UNESCO в документі «Відновлення навчання та подолання кризи в освіті» (2021)³ рекомендує такі ключові пріоритети: оцінювання реального рівня втрат у навчанні; адаптацію методики під потреби учнів; пріоризацію, навчання й підтримку вчителів; акцент на соціально-емоційному навчанні (СЕН); забезпечення інклюзивності та гендерної рівності.

ОЕСР у своєму аналітичному документі «Надолуження втрачених навчальних можливостей: дослідження та свідчення для політик» (2023)⁴ підкреслює необхідність адаптації методик навчання до індивідуальних потреб, подовження чи зміни часу навчання, впровадження диференційованої й групової підтримки, використовуючи технології та гнучкі курси.

Замість того щоб розглядати освітні втрати як тимчасове «відставання», міжнародні документи радять будувати системи, здатні реагувати на зовнішні виклики (конфлікти, пандемії, вимушене переміщення) та створювати перехід від відновлення до трансформації освіти — як це сформульовано в спільному документі Світового банку, UNESCO, UNICEF та ОЕСР «Відновлення навчання до трансформації освіти» (2022).⁵

У документі «Відновлення навчання до прискорення: глобальний огляд зусиль країн щодо поліпшення навчання та зменшення нерівності»

³Learning recovery and addressing the learning crisis in the Asia Pacific: policy brief, 2022 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381978>

⁴Catching up on lost learning opportunities: Research and policy evidence on key learning recovery strategies, OECD, 2023 https://www.oecd.org/en/publications/catching-up-on-lost-learning-opportunities_a69c5909-en.html

⁵From Learning Recovery to Education Transformation, OECD, UNESCO Institute for Statistics, UNICEF, & World Bank, 2022 <https://www.unicef.org/reports/learning-recovery-education-transformation>

(Світовий банк, 2023)⁶ узагальнено досвід понад сотні країн, які після пандемії та кризових ситуацій працюють над відновленням навчальних результатів. Звіт підкреслює, що перехід від «ліквідації втрат» до прискорення навчання має стати стратегічним напрямом державної політики. Йдеться не лише про додаткові заняття, а про комплексні рішення: пріоретизацію базових навичок, систематичну діагностику, адаптовані програми навчання, підсилення професійного розвитку вчителів, цифрові інструменти та адресну підтримку вразливих груп. Документ наголошує, що подолання освітніх втрат має поєднувати рівність доступу, якість навчання та інституційну стійкість, а успішні держави переходять від реактивних кроків до довгострокових реформ, які роблять системи освіти більш гнучкими, ефективними та орієнтованими на потреби кожної дитини.

У документі «Прискорення базового навчання: система для масштабування компенсаторної освіти» (UNICEF, 2025)⁷ компенсаторне (remedial) навчання описується як політика надолуження освітніх втрат через додаткову цільову підтримку для учнів, які вже навчаються у школі. Ця допомога надається паралельно з регулярними заняттями і спрямована на визначену групу дітей, які відстають у конкретних компетентностях та потребують короткострокового підсилення змісту або навичок, аби успішно продовжувати навчання за основною програмою. При цьому документ підкреслює різницю між remedial-, catch up-, accelerated- та bridging-програмами, які часто вживають як близькі поняття, але вони працюють у різних контекстах і відповідають на різні виклики. У логіці системної політики надолуження така підтримка має не «жити окремим проєктом», а масштабуватися зі збереженням якості та стійкості, адже фокус лише на розширенні без якості не дає очікуваних результатів. Стійкість трактується як інтеграція в наявні механізми системи (без паралельних структур), готовність держави взяти лідерство і фінансування у визначений період, а також розуміння, що компенсаторне навчання є тимчасовим рішенням і його мета — «вбудувати» здобутки в базовий процес так, щоб потреба в ньому з часом зникала.

⁶Learning recovery to acceleration: A global update on country efforts to improve learning and reduce inequalities, UNESCO, UNICEF, and World Bank. 2024 <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099071223174514721/pdf/P179960038bed500a08dfc0489b6fa2254a.pdf>

⁷Accelerating Foundational Learning: A Framework for Scaling Remedial Education, UNICEF, 2025 https://drive.google.com/file/d/1GoSXjGMsx9rUpAc8wzf_R8YwOTwRGi_Z/view?usp=drive_link

В Україні ці підходи активно реалізують громадські та міжнародні організації. Ці проєкти заклали важливу базу практик, однак досвід показав: без координації між державними структурами, місцевими громадами, освітніми закладами та партнерами вплив таких ініціатив залишається фрагментарним, не масштабується і не перетворюється у комплексну систему.

За даними Державної служби якості освіти (ДСЯО), більшість учителів і директорів шкіл відзначають зниження рівня навчальних досягнень і мотивації учнів. У звіті «Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 навчальному році»⁸ вказано, що компенсація втрат у навчальному часі найчастіше відбувається через надання навчальних матеріалів (презентація, відео, заняття онлайн), завдань для самостійного опрацювання, групових та індивідуальних консультацій. Водночас це ж дослідження вказує на збільшення кількості учнів/учениць, які володіють уміннями, необхідними для самостійного навчання (уміння планувати час, організовувати свою роботу, самостійно виконувати завдання, здійснювати самооцінювання). Усі учасники освітнього процесу навчаються поєднувати дистанційний та очний формати, формувати індивідуальні траєкторії, підтримувати мотивацію учнівства й поступово відновлювати якість навчання в умовах воєнних викликів. Звіт ДСЯО показує, що школи, вчителі й громади знаходять власні способи підтримки учнів, але ці дії часто мають локальний, несистемний характер. Вони залежать від ініціативності конкретних педагогів, ресурсів громади чи допомоги партнерів.

Мета цього посібника — зібрати та систематизувати наявні напрацювання з подолання освітніх втрат і показати їх як єдину логіку дій: від діагностики до планування, реалізації та моніторингу. Посібник покликаний:

- надати огляд ключових державних, громадських та міжнародних ініціатив, щоб школи й громади не «вигадували з нуля» те, що вже створено;
- запропонувати конкретні інструменти для практиків: зразки діагностичних карт, форми обліку, шаблони планів підтримки тощо;
- надати чеклісти для адміністрації та вчителів: що має бути зроблено на рівні школи, хто відповідальний, які показники необхідно відстежувати;
- описати дієві форми роботи з учнями (тижні надолуження, консультації, соціоемоційне навчання, тьюторський супровід, робота з батьками);

⁸Освіта під час війни: опитування Державної служби якості освіти України, 2024 https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zvit_Osvita-pid-chas-viyni-opituvannya_2024.pdf

скерувати читача до вже створених ресурсів, платформ і матеріалів, щоб не дублювати зусилля, а ефективно використовувати найкраще з наявного.

Подолання освітніх втрат не може бути одноразовою кампанією. Це довготривалий процес, який вимагає політичної волі, інвестицій, професійного розвитку педагогів і партнерства громад. Важливо також дотримуватися загальної політики поступового повернення до очного навчання всюди, де це безпечно та можливо, адже саме живе навчальне середовище створює найкращі умови для відновлення мотивації, соціальних зв'язків і навчальних результатів.

Отже, цей посібник адресований педагогам, керівникам закладів освіти, педагогічним командам, представникам громад і партнерам у сфері освіти, які хочуть діяти системно: бачити повну картину проблеми, мати під рукою готові інструменти й розуміти, як вибудовувати довгу, а не разову підтримку для українських дітей.



ВИДИ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Повномасштабна війна, вимушене переміщення дітей, тривалі перерви в навчанні, дистанційні формати та нестабільність середовища — усе це суттєво вплинуло на освітні результати українських учнів. Проте освітні втрати не обмежуються лише зниженням академічних досягнень.

Аналізуючи явище освітніх втрат, більшість дослідників зосереджуються насамперед на втратах у навчанні (learning losses), що проявляються у зниженні когнітивних умінь, прогалинах у знаннях та недосягненні учнями очікуваних результатів, визначених освітніми програмами. Водночас, ураховуючи, що освіта в Україні розглядається як цілісний процес, який поєднує навчання, виховання, розвиток і соціалізацію особистості, освітні втрати не слід обмежувати лише навчальними аспектами. Так, у публікації «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» УЦОЯО, 2023⁹ у межах родового поняття «освітні втрати» виділено три взаємопов'язані компоненти:

- навчальні втрати (в розумінні втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо);
- виховні втрати;
- зниження темпу розвитку особистості.

Така класифікація освітніх втрат синхронізується з таксономією освітніх цілей Блума, Андерсона, Кратволя¹⁰, що охоплює три взаємопов'язані сфери розвитку:

- когнітивна (знання, інтелектуальні вміння, предметні компетентності);
- афективна (ставлення, мотивація, цінності);
- психомоторна (соціальні практики, комунікація, практичні та технічні навички).

В українському контексті повномасштабної війни виникає необхідність виділення ще одного типу освітніх втрат, пов'язаних з національною ідентичністю. Тривале перебування дітей за кордоном або на окупованих територіях, навчання в змішаних або повністю іноземних освітніх середовищах, фрагментований контакт із українською мовою, культурою та

⁹«Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» УЦОЯО, 2023 https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf

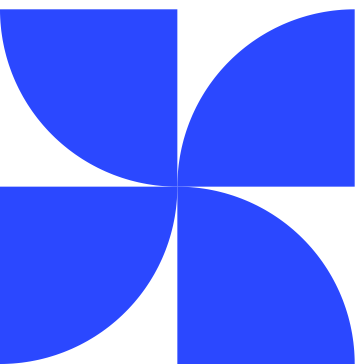
¹⁰The economic impacts of learning losses OECD Education Working Papers No. 225, 2020 https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/09/the-economic-impacts-of-learning-losses_178f8136/21908d74-en.pdf

та історією; а також інформаційний вплив, спрямований на спотворення фактів про Україну, створюють ризики розриву з національним культурним кодом.

Наведена нижче таблиця узагальнює основні види освітніх втрат, їхні прояви та ефективні шляхи подолання. Вона допомагає побачити цілісну картину викликів, з якими стикаються діти, і слугує орієнтиром для педагогів, управлінців та фахівців підтримки в плануванні системних дій. Таким чином, навчальні (когнітивні) втрати охоплюють дефіцит знань і мисленнєвих умінь; психоемоційні — ослаблення мотивації й добробуту; соціальні та поведінкові — порушення навичок взаємодії; а втрати національної ідентичності поєднують афективний і когнітивний вимір, відображаючи послаблення зв'язку особистості з культурними й громадянськими цінностями.

Розуміння різних типів втрат дає змогу не лише точніше діагностувати потреби учнів, а й планувати комплексні стратегії підтримки: від індивідуальних освітніх маршрутів до державних програм відновлення навчання.

Вид освітніх втрат	Опис та прояви	Шляхи подолання
Навчальні (когнітивні) втрати	Зниження рівня засвоєння знань, навичок і вмінь та / або сповільнення чи переривання академічного прогресу через паузи в навчанні, нерівний доступ до ресурсів або порушення навчального процесу. • Прогалини в базових знаннях. • Зниження здатності до аналізу, розв'язання задач. • Втрата навчальної мотивації та впевненості у власних силах.	Цей тип втрат є найбільш очевидним і вимірюваним. Визначення навчальних прогалин допомагає планувати програми з надолуження, діагностичні роботи, диференційоване навчання, формувальне оцінювання.



Психоемоційні втрати	Зниження рівня емоційного інтелекту, порушення емоційної рівноваги, відчуття тривоги, страху, апатії, втоми або агресії, проблеми з навчальною мотивацією внаслідок стресових подій чи нестабільності середовища. • Труднощі з концентрацією уваги, швидке виснаження. • Зниження самооцінки, втрата відчуття безпеки. • Емоційні зриви, байдужість або уникнення навчання.	Такі втрати напряду впливають на здатність учня вчитися та сприймати підтримку. Їх не можна компенсувати лише додатковими уроками. Потрібні травма-інформовані підходи в роботі педагогів, супровід психологів, створення безпечного середовища.
Соціальні та поведінкові втрати	Порушення соціальних зв'язків, навичок співпраці, норм поведінки й спільної відповідальності, особливо через ізоляцію або зміни у спільнотах. • Труднощі з концентрацією уваги, швидке виснаження. • Зниження самооцінки, втрата відчуття безпеки. • Емоційні зриви, байдужість або уникнення навчання.	Ці втрати можуть компенсуватися лише в соціальних контактах, вони суттєво впливають на здатність учня навчатися в групі, співпрацювати з іншими людьми. Для подолання цих втрат потрібні соціально-емоційні практики, групові тренінги, спільні командні та групові ігри, групова робота, наставництво між учнями.
Втрати національної ідентичності	Ослаблення зв'язку з українською культурою, мовою, історією, цінностями, особливо серед дітей, які тривалий час перебували за кордоном, на тимчасово окупованих територіях або в інформаційно ізолюваних середовищах. • Зниження рівня володіння українською мовою. • Відчуження від українських традицій і культурного контексту. • Втрата розуміння власної належності до української спільноти.	Такі втрати мають ціннісний і стратегічний характер. Їх подолання передбачає культурну реінтеграцію, українознавчий компонент у навчанні, підтримку мовного середовища, міжшкільні проєкти, національні програми повернення освітнього зв'язку.

Як правило, освітні втрати не виникають у чистому вигляді — навчальні, емоційні, соціальні й ідентичнісні аспекти тісно переплетені між собою. Дитина, яка втратила відчуття безпеки чи належності, не зможе повноцінно вчитися; а прогалини в знаннях, зі свого боку, посилюють емоційну напругу й невпевненість. Надолуження навчальних втрат має відбуватися з психоемоційних та соціально-поведінкових. Тільки після цього — когнітивних.

Тому подолання освітніх втрат потребує цілісного, системного підходу, що поєднує педагогічні, психологічні, соціальні та культурні заходи. Важливо не лише «наздогнати програму», а й повернути дітям віру у власні сили, мотивацію до навчання та зв'язок із українським контекстом.

Сам термін «освітні втрати» має дефіцитний, негативний відтінок і фіксує увагу на тому, чого бракує. Натомість у практиці підтримки корисніше мислити мовою поступу й зростання: не лише «надолужити», а повернутися на траєкторію розвитку й рухатися далі крок за кроком:

- не «ліквідувати прогалини», а планувати індивідуальні траєкторії поступу;
- не «відставання від норми», а поточна точка на шляху розвитку;
- не «наздогнати програму», а відновити та прискорити навчальний рух;
- не «проблемні діти / класи», а учні з різними особливостями розвитку та потребами.

Ключовим завданням усіх учасників освітнього процесу є створення умов, у яких відновлення навчання стане частиною ширшого процесу розвитку — особистісного, громадянського та національного.



ЯКИМ ЧИНОМ ЗРОЗУМІТИ, ЩО Є ПОТРЕБА В НАДОЛУЖЕННІ ОСВІТНІХ ВТРАТ?

1 НАВЧАЛЬНІ (КОГНІТИВНІ) ВТРАТИ

Що спостерігати:

- помітні прогалини в базових знаннях і вміннях;
- труднощі із застосуванням знань у нових ситуаціях;
- зниження результатів поточного оцінювання або нестабільність успішності.

Як визначити:

- Діагностичні та вхідні роботи з ключових тем;
- Порівняльний аналіз результатів із попередніми періодами;
- Спостереження вчителя: які типи завдань викликають труднощі.



Інструменти: короткі тематичні тести, карти поступу, цифрові індикатори досягнення результатів навчання, систематичний моніторинг навчальних досягнень.

2 ПСИХОЕМОЦІЙНІ ВТРАТИ

Що спостерігати:

- зміни в поведінці: тривожність, апатія, агресія, дратівливість, втомлюваність, уникнення контактів;
- зниження мотивації, труднощі з концентрацією уваги, зниження пам'яті, спрощення або сплутаність мовлення, емоційна нестабільність;
- висловлювання про страхи, безсилля, невпевненість.

Як визначити:

- Спостереження педагогів і шкільного психолога;
- Опитувальники щодо самопочуття та емоційного стану (наприклад, шкала тривожності, короткі анонімні анкети),
- Діагностика психічних функцій (пам'яті, мислення, уваги, мовлення)
- Бесіди, проєктивні або ігрові методики у початковій школі;
- Зворотний зв'язок від батьків про зміни в поведінці дитини вдома.



Інструменти: психодіагностичні методики (наприклад, карти емоційного стану, індикатори добробуту, щотижневі «емоційні барометри» тощо).

3 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ ВТРАТИ

Що спостерігати:

- труднощі в спілкуванні, відстороненість, конфліктність, агресивність, уникнення групової роботи;
- порушення дисципліни, замкнутість або агресивність;
- ослаблення навичок співпраці, взаємопідтримки, емпатії.

Як визначити:

- Спостереження під час групових завдань (рівень взаємодії, розподіл ролей);
- Соціометрія (аналіз взаємин у колективі);
- Бесіди з класом і класним керівником, оцінка клімату в групі;
- Відгуки учнів про почуття безпеки й належності в класі.



Інструменти: індекс шкільного клімату, анкетування про взаємодію, соціометричні методики тощо.

4 ВТРАТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Що спостерігати:

- зниження інтересу до української мови, історії, культури;
- байдужість до національних символів або подій;
- слабе розуміння власного зв'язку з українським суспільством;
- орієнтація лише на іноземний чи локальний контекст.

Як визначити:

- Опитування та інтерв'ю про самоідентифікацію, культурні орієнтири;
- Спостереження за мовним середовищем учнів (мовні практики в школі, поза нею);
- Проєктні завдання з українознавчим або громадянським компонентом — аналіз рівня залученості;

- Рефлексійні завдання («Що для мене означає бути українцем / україркою?», «Що об'єднує нас у школі?»).



Інструменти: опитувальники, аналіз мовних і культурних практик, участь у національних чи шкільних ініціативах.

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПОТРЕБ УЧНІВСТВА ТА ОРІЄНТИРИ ЇХ ПІДТРИМКИ

Плануючи роботу щодо відновлення навчального поступу учнів, важливо бачити різноманітність освітніх ситуацій, життєвих контекстів та їхніх освітніх потреб. Не всі учні стартують із однакових умов: частина з них зазнала вимушеного переміщення, навчалася за іншими програмами, пережила стресові події або має обмежений доступ до ресурсів і підтримки. Такі учні становлять «групи ризику», для яких потрібні особливі педагогічні стратегії, адаптації та психологічний супровід. Інші групи, зокрема учні початкової школи, 9-х і 10–11-х класів, перебувають у ключових точках переходу, коли закладаються основи подальшого навчання або приймаються рішення про освітню й професійну траєкторію. Для них навіть короткі перерви чи втрати можуть вплинути на подальший успіх і мотивацію без належної підтримки.

Нижче наведено основні вікові та контекстуальні особливості учнівства, які варто враховувати під час планування заходів із подолання освітніх втрат. Визначення цих груп не має на меті їхнє виокремлення чи стигматизацію. Навпаки, воно допомагає спрямувати ресурси туди, де вони потрібні найбільше, забезпечити індивідуальні траєкторії навчання й створити умови, за яких кожна дитина зможе повернутися на свій шлях розвитку.

При цьому варто пам'ятати, що виокремлені вікові категорії та групи ризику можуть перетинатися. Наприклад, учениця 4 класу може бути внутрішньо переміщеною особою і водночас переживати втрату близьких, а учень 9 класу з особливими освітніми потребами може також мати досвід тривалого дистанційного навчання або проживання в небезпечних умовах. Такі перехресні фактори посилюють вразливість та потребують більш чутливих індивідуалізованих освітніх рішень.

Вікова категорія	Опис	Особливості підтримки
Учні 1–2 класу	Це етап формування базових навичок, критичних для подальшого навчання: читання, письма, лічби, саморегуляції. Будь-які порушення або перерви в навчанні тут мають накопичувальний ефект.	Формувальне оцінювання, створення мотиваційного поля, гейміфіковане навчання, залучення батьків, підтримка вчителя як стабільної фігури, емоційне включення в процес навчання
Учні 3–4 класів	Перехід від навчання через гру до більш системного засвоєння знань, що вимагає більшої уважності та зосередженості. Формується навчальна самостійність, яку необхідно підтримати.	Формувальне оцінювання, навчальні ігри, розвиток самооцінки, вправи на командну роботу, короткі проекти з помітним результатом.
Учні 5–6 класів	Адаптація до предметного навчання та взаємодії з кількома вчителями може супроводжуватися труднощами з організацією часу, нерівномірністю успішності між предметами, підвищеною тривожністю, а також перебудовою соціальних стосунків і складнощами в новому колективі.	Наставництво старших учнів, підтримка класного керівника, адаптаційні тижні, навчання навичок планування, СЕН-програми.
Учні 7–8 класів	Період інтенсивних когнітивних і соціальних змін, коли зростає роль спілкування з однолітками та потреба в належності. Можлива втрата інтересу до окремих предметів, коливання самооцінки й апатія, а також загострення соціальної динаміки.	Проектне навчання, міжпредметні завдання, робота в малих групах, класні години про стосунки й самоповагу, підтримка інтересу через практичні приклади.

Вікова категорія	Опис	Особливості підтримки
Учні 9 класу	Це ключовий перехідний етап, коли учні завершують базовий рівень освіти та готуються до вибору профілю та майбутніх іспитів, поступово визначають життєві цілі. На цьому тлі війна й досвід тривалого дистанційного навчання часто знижують самотивацію. Можливими проявами стають нерівномірність успішності й втрата інтересу до навчання, апатія та відчуття невизначеного майбутнього, а також відчуження від шкільної спільноти.	Систематичні консультації та додаткові заняття (індивідуальні та в групах, мотиваційні програми («професійні проби», проєктне навчання), робота з кар'єрним радником, підтримка класного керівника, наставництво старших учнів.
Учні 10–11 (12) класів	У старшій школі формується професійна й громадянська ідентичність. Невизначеність із майбутнім може зумовлювати демотивацію, зниження ініціативності та відчуження від шкільної спільноти. У цей період навчання часто зводиться до підготовки до ЗНО / НМТ, що посилює відсутність системності. До цього додається ідентичнісний ризик — ослаблення громадянської залученості й можливий відтік молоді.	Гнучкі освітні траєкторії, залучення до волонтерства, навчання через практичні кейси, розвиток критичного мислення й медіаграмотності.

Поряд із віковими особливостями, які є природними для кожного етапу розвитку, в школах є діти, чий освітній досвід ускладнений додатковими обставинами: переїздами, відсутністю стабільного середовища, мовними бар'єрами, освітніми перервами чи нестачею підтримки вдома.

Такі учні можуть потребувати більш уважного супроводу та адаптованих форм допомоги, оскільки їхні потреби виходять за межі типових вікових змін. Саме ці категорії ми визначаємо як групи підвищеної уваги, для яких важливо передбачити окремі підходи до діагностики, інтеграції та відновлення навчальних траєкторій.

«Групи ризику»	Опис	Можлива підтримка
Учні — внутрішньо переміщені особи (ВПО)	Діти, які неодноразово змінювали місце проживання під час війни, часто втрачали стабільне освітнє середовище й навчалися за різними програмами. Це призводить до прогалин у знаннях і перерв у навчанні, підвищеної тривожності, втоми та гіперчутливості до змін. У нових класах можливі замкнутість, недовіра й труднощі інтеграції, а також слабе відчуття належності до нової громади.	Адаптаційні програми для новоприбулих (2–3 тижні інтеграційних занять); наставництво однолітків; додаткові заняття з предметів, в яких є прогалини; індивідуальні зустрічі з психологом; залучення до позакласних заходів нової школи, формування відчуття належності.
Учні, які навчаються або навчались за кордоном	Діти, які навчалися за кордоном або іншою мовою, повертаються з прогалинами в змісті й темпі навчання, прогалинами у вивченні українознавчого компоненту, нерозумінням українських форматів оцінювання та стресом від адаптації після переїзду. Часто виникають труднощі повторної соціалізації, відчуття «іншості» й ослаблення зв'язку з українським мовно-культурним середовищем.	Індивідуальні траєкторії надолуження (поєднання адаптаційних програм та програм надолуження освітніх втрат); мовна підтримка: курси української як другої мови; м'яке оцінювання протягом перших місяців («перехідний період» без зниження балів); культурна реінтеграція: тематичні заходи, українознавчий контент, дні єдності; робота з батьками (пояснення особливостей української системи освіти).

«Групи ризику»	Опис	Можлива підтримка
Учні з тимчасово окупованих територій (ТОТ)	Діти, які довго не мали доступу до українського навчального контенту або навчалися за іншими програмами, часто повертаються з великими прогалинами в базових темах, мовною дезадаптацією та низькою довірою до інституцій. Можливі настороженість і страх висловлювати власні думки, труднощі в спілкуванні та конфлікти через різні світоглядні позиції, а також часткова втрата зв'язку з українською ідентичністю.	Діагностичні тести для визначення рівня знань і прогалин; індивідуальні програми надолуження за ключовими предметами; психологічний супровід із фокусом на відновлення відчуття безпеки; культурно-громадянські інтеграційні заходи (українська мова, історія, традиції, символіка).
Учні з особливими освітніми потребами (ООП)	Для учнів з ООП освітні втрати частіше проявляються не в оцінках, а в зниженні темпу індивідуального розвитку, самостійності й соціальної взаємодії. Можливі труднощі з виконанням завдань, перевантаження та відчуття безпорадності, а також ізоляція через недостатні інклюзивні практики.	Постійна участь асистента вчителя чи асистента учня; адаптація навчальних матеріалів, інструкцій та оцінювання; використання мультисенсорних підходів, візуальної підтримки, розкладів і чітких алгоритмів дій. Перегляд ІПР; регулярна комунікація з родиною для узгодження стратегії підтримки; розвиток інклюзивної культури в колективі (участь усіх учнів у спільних заходах; формування позитивного ставлення до різноманітності).
Учні з соціально вразливих сімей	Діти з соціально вразливих сімей часто стикаються з браком ресурсів і нестабільною підтримкою вдома. Це може проявлятися в нерегулярному відвідуванні занять, байдужості до результатів, відчутті меншовартості та зниженні відповідальності, а також у схильності до порушення правил.	Індивідуальні консультації; залучення соціального педагога; доступ до цифрових освітніх ресурсів; системна співпраця з громадськими організаціями.

«Групи ризику»

Опис

Можлива підтримка

Учні з національних меншин (спільнот)

Часто спостерігається закритість у власному колі. Мовний бар'єр і обмежений доступ до українськомовних ресурсів можуть ускладнювати навчання, спричинювати страх помилитися й відчуття відчуження. Потребують поєднання збереження власної культурної ідентичності з інтеграцією в український освітній простір.

Білінгвальні матеріали; українськомовні табори; міжшкільні обміни; залучення культурних посередників; формування позитивного образу української культури.

Є сенс поєднати та вдосконалити наявні рішення, щоб сформувати системний підхід до включення всіх учнів, які потребують цілеспрямованої педагогічної допомоги. Такий підхід дає змогу перейти від реактивного «надолуження освітніх втрат» до проактивного супроводу навчального поступу, де кожна дитина має шанс зміцнити власну освітню траєкторію.

Особливо важливо враховувати, що в умовах війни освітні втрати не є разовим явищем — вони мають тенденцію накопичуватися і поглиблюватися. Постійні повітряні тривоги, недосипання, перебої зі світлом та інтернетом, вимушені переїзди, розлука з домом і втрата рідних створюють хронічний стресовий фон, який безпосередньо впливає на здатність учнів зосереджуватися, засвоювати матеріал, регулювати емоції та підтримувати внутрішню мотивацію. Тому саме превентивний та довгостроковий підхід є ключем до того, щоб освітні втрати не наростали, а кожна дитина отримувала своєчасну, чутливу і послідовну підтримку.



РІВНІ ЗАХОДІВ З ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Подолання освітніх втрат і відновлення поступу можливе лише за системного підходу, коли зусилля всіх рівнів освітньої екосистеми взаємодоповнюють одне одного. Держава визначає стратегічні орієнтири, політику та фінансові механізми; громади адаптують ці рішення до локального контексту; заклади освіти координують роботу всіх учасників; учителі реалізують підтримку безпосередньо у взаємодії з дітьми.

Рівень прийняття рішення про підтримку	Опис повноважень	Результат діяльності
Державний рівень (політика, стандарти, ресурси)	Формує стратегічні орієнтири, правову й фінансову основу для подолання освітніх втрат. Забезпечує єдину політику та координацію між міністерствами, партнерами, громадами.	Єдина рамка політики, що дозволяє громадам і закладам освіти діяти узгоджено, маючи ресурси, стандарти і підтримку.
Рівень громади (інфраструктура, локальні рішення)	Громада — місток між державними програмами і конкретними школами. Вона створює умови для доступу до освіти та координує локальні ресурси.	Дієва локальна екосистема, у якій кожна дитина має доступ до безпечного і ресурсно-забезпеченого освітнього середовища.
Рівень закладу освіти (координація, управління, планування)	Основна координація освітньої підтримки. На цьому рівні приймаються рішення про оцінювання втрат, план дій і розподіл відповідальності між педагогами.	Школа стає осередком узгоджених дій: не лише місцем навчання, а системою підтримки, де відстежується поступ кожної дитини.
Рівень учителя (практика, мотивація, підтримка учнів)	Учителі є ключовими фігурами у відновленні навчальних і соціальних зв'язків. Саме вони забезпечують щоденну реалізацію стратегій підтримки через методи, оцінювання, атмосферу довіри.	Мотиваційне, безпечне освітнє середовище, у якому дитина поступово відновлює віру у власні сили, а навчання стає ресурсом відновлення.

Таке бачення передбачає спільну відповідальність і використання всіх доступних ресурсів: державних, місцевих і партнерських. У процесі відновлення навчання важливо залучати громадські організації, міжнародних донорів і приватні ініціативи, що можуть забезпечити додаткові програми, технічну допомогу, психологічну підтримку та розвиток спроможності шкіл. Усе це створює єдину архітектуру підтримки, де політика, фінансування й практика працюють узгоджено.

Жоден рівень системи освіти не може впоратися із завданням відновлення освітнього поступу самотійно. Стійкий результат досягається лише тоді, коли державна політика, громади, школи й учителі діють як єдина команда, маючи спільну мету та взаємну підтримку.

Ефективна взаємодія передбачає не лише координацію рішень, а й прозорі механізми фінансування, партнерства з ГО та донорами, обмін даними й спільне планування. Лише в такій моделі система освіти зможе не просто компенсувати втрати, а забезпечити поступове зростання й оновлення якості навчання.

У центрі цих зусиль не лише стабілізація системи чи усунення прогалин, а формування умов, в яких учні відчувають себе активними учасниками власного навчання. Комплексний підхід спрямований на підвищення агентності й суб'єктності учнівства, розвиток внутрішньої мотивації, уміння ставити цілі, робити вибір і відповідати за власний поступ. Коли підтримка узгоджується на всіх рівнях (від державної політики до щоденної взаємодії з учителем), дитина отримує не лише допомогу в подоланні втрат, а й можливість зміцнити навички саморегуляції, наполегливості, рефлексії та саморозвитку. Таке середовище перетворює процес навчання на ресурс, що підсилює впевненість, автономність і віру у власні можливості навіть у складних обставинах.

